

Вестник Московского университета. Серия 11. Право. — 1997. — №4. — С. 88 - 94.

18. Уголовный процесс / Под. ред. П. А. Лупинской. — М., 1995.

Д. О. Єрмоленко
(Університет внутрішніх справ)

СПИВВІДНОШЕННЯ «СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ» І «ДЕРЖАВИ БЛАГОДЕНСТВА»

Злам адміністративно-командної системи і становлення ринкових відносин у нашій країні призвели не тільки до зруйнування старих економічних структур, але до втрати звичних (хоча іноді й ілюзорних) духовних орієнтирів — справедливості, рівності, моральності. Втрата загально визнаних цінностей дезорганізує суспільство, веде до його поляризації, розколу [1, с. 240].

Будь-яке суспільство, як справедливо відмічас Є. А. Лукашева, може успішно розвиватися тільки спираючись на чітко позначені реальні цілі, на науково вивірену модель життєустрою. В сучасній Україні довгий час було відсутнє уявлення про контури суспільства, яке ми хочемо побудувати. Зокрема, не було ясності відносно позиції держави по відношенню до громадянина в умовах ринкових відносин. А це одна з найважливіших проблем, пов'язаних з соціальним захистом людини, з принципами взаємовідношення держави і людини в посттоталітарному суспільстві [2, с. 5].

Без сумніву, назріла необхідність сформулювати нову концепцію взаємовідношення держави й людини.

Нова Конституція України, прийнята 28 червня 1996 р., у ст. 1 проголосила: «Україна є ... соціальна ... держава» [3]. Але не Конституція, не будь-який інший нормативно-правовий акт не розкриває цього поняття. До сьогодні у вітчизняній науці не існує чіткої концепції, що розкриває суть, ознаки (принципи), задачі і цілі соціальної держави.

У таких умовах велику роль відіграє досвід західних країн, де формула соціальної держави використовується вже більш як півстоліття і зарекомендувала себе з позитивної сторони. Соціальними державами сьогодні проголошені Німеччина, Іспанія, Франція, Росія, Туреччина та багато інших. У той же час у деяких країнах (Великобританія, Швейцарія, Норвегія, Австрія та інші) використовується формула «держави благоденства». У вітчизняній на-

уковій літературі зустрічається думка, що концепції соціальної держави та «держави благоденства» є рівнозначними [4, с. 553]. Дійсно, у соціальної держави і «держави благоденства» є низка спільних рис. Однак деякі країни, зокрема Німеччина, свідомо відмовилися від поняття «держави благоденства» на користь формули соціальної держави. Тобто знак рівності між двома цими концепціями, на думку німецьких теоретиків соціальної держави, ставити ні в якому разі не можна.

У чому ж відмінність цих, на перший погляд схожих, понять?

По-перше, концепція «держави благоденства» в конфлікті між рівністю і свободою визнає пріоритет рівності; звідси слідує висновок, що в даній концепції акцент ставиться на соціальні гарантії за рахунок особистої свободи, тоді як концепція соціальної держави розглядає ці принципи як рівноправні.

По-друге, однією з найбільш дискусійних є теза про відповідальність держави за життєвий рівень громадян. Представники концепції соціальної держави вважають, що «держави благоденства», розвиваючи систему соціальних послуг, веде до надмірного обкладення населення податками і, отже, до перерозподілу прибутків і власності. Наслідком такого роду політики, згідно з цими поглядами, повинне бути споживче відношення громадянина до держави і зменшення особистої ініціативи і відповідальності. Так, німецький теоретик соціальної держави Р. Марчич, критикуючи цю тезу теорії «держави благоденства» пише: «Людина для свого життя потребує не тільки матеріальної забезпеченості, але і свободи, а свобода невіддільна від елемента невпевненості. Стан благоденства і ситості, безтурботної упевненості і уявної відсутності потреб як результат повного їх задоволення суперечить людській природі. Неспокій, невпевненість, ризик властиві суті людини» [5, с. 171].

У протилежність теоретикам «держави благоденства» теоретики соціальної держави розглядають діяльність держави як допоміжний засіб, що застосовується нарівні з іншими. На їх думку, це більш правильне рішення, оскільки воно не знімає з особи відповідальності за свою долю. Такий підхід знаходить вираження в пропозиціях, що формулюються відносно меж втручання держави в і господарське життя. Принцип субсидивності проголошує: у особи не можна віднімати те, що вона може зробити сама як в соціальній, так і в економічній області і використовується для обґрунтування надмірного втручання держави.

«Втручання держави в громадський порядок і у вільні права особистості і груп, — вважає В. Вальтер, — дозволяється лише в тій мірі, в якій воно служить забезпеченню вільних прав і заснованого на свободі громадського порядку» [5, с. 177].

Як відзначає відомий теоретик соціальної держави Х. Ф. Цахер, відповідальність суспільства щодо забезпечення людині гідного існування вторинна. Соціальна держава керується початковим уявленням, згідно з яким кожна доросла людина має можливість і зобов'язана заробляти на себе і утримання своєї сім'ї (дружини і дітей). З цієї метою індивід проголошується вільною особою. Відповідальність держави настає лише в тому випадку, коли це початкове уявлення не може реалізуватися і потреби людини не можуть бути задоволені належним чином.

«Звичайно, — визнає Х. Ф. Цахер, — все це постійно породжує важкі проблеми з'ясування діалектичного співвідношення відповідальності соціальної держави та автономії суспільних процесів і відносин. З одного боку, потрібно підкреслити субсидійність відповідальності суспільства з точки зору згаданого вище початкового уявлення, з іншого — саме соціальне «вспомоществованіє» повинно сприяти його реалізації» [6, с. 66].

По-третє, прихильники концепції соціальної держави вважають, що втручання «держави благоденства» в економічне життя зайшло дуже далеко, тоді як держава, передусім, повинна створювати поле діяльності для вільної ініціативи особистості і лише в другу чергу піклуватися про добробут громадян. Марчич вважає, що недоліком «держави благоденства» є тенденція до досягнення соціальної справедливості тільки шляхом втручання держави, тільки шляхом централізованого управління економікою [5, с. 172].

У той же час, незважаючи на гостру полеміку, в концепціях «держави благоденства» і «соціальної держави» є немало схожих елементів. Це відноситься до основних принципів (справедливість, рівність, свобода та інші), які, загалом, в обох концепціях однакові.

Представники обох концепцій повністю згодні відносно необхідності відмови від принципів держави «нічного сторожа». Згідно з теорією держави «нічного сторожа», як відмічають А. Ф. Черданцев і Р. К. Русінов, найкращою є держава, що дозволяє діяти вільно, що захищає власність, але не втручається в її сферу. Невтручання держави в економічне життя — основна теза цієї теорії. Держава покликана лише охороняти власність, особистість, захищати суспільство. Вона не повинна втручатися в соціальні питання, тобто не повинна займатися питаннями заробітної плати, соціально забезпечення, боротися з бідністю і так далі [7, с. 15].

Ця точка зору знаходить вираження в розумінні проблем правової держави. Відомий швейцарський вчений В. Коґі пише: «... формула, яка в наш час обмежувала б роль держави

ролю «нічного сторожа», дійсно є «реакційною», а в свому конкретному вираженні навіть ворожою правовій державі. Сучасна держава не може і не повинна обмежуватися роллю вартового правопорядку, якщо воно хоче бути правовою державою» [5, с. 172].

Повний збіг поглядів теоретиків «соціальної держави» і «держави благоденства» виявляється також і в оцінці сучасної держави як «надкласової». Ще в 1964 р. А. І. Денісов, характеризуючи «держави благоденства», називав головною характерною рисою її «надкласовість» [8, с. 24]. А Брокгауз писав: «соціальна держава... направляє свої зусилля на нівелювання соціальних протиріч між класами, шарами і групами ...» [5, с. 1793].

Підсумовуючи вищезгадане і беручи до уваги неоднорідність точок зору, яка виявляється серед представників як однієї, так і іншої концепції, треба погодитися з Ф. Вернером, який вважає, що розмежування таких понять як «соціальна держава» і «держава благоденства» «аж ніяк не легка справа» [5, с. 179].

Ще більш важко провести таку відмінність на основі практичної діяльності, з одного боку країни, де застосовується термін «соціальна держава», а з іншого країни, де офіційною є концепція «держави благоденства».

Література

1. Теория права и государства / Под ред. проф. Г. Н. Манова. — М., 1996. — 336 с.
2. Лукашева Е. А. Социальное государство и защита прав граждан в условиях рыночных отношений // Социальное государство и защита прав человека. — М., 1994.
3. Конституція України // Відомості Верховної Ради. — 1996. — №30. — С. 141.
4. Політологія. Курс лекцій. — Харків, 1998. — 376 с.
5. Завадський С. «Государство благоденствия». Доктрина и практика. — М., 1966. — 376 с.
6. Цахер Х. Ф. Социальное государство // Государственное право Германии. — М., 1994. — Т. 1. — 311 с.
7. Черданшев А. Ф., Русинов Р. К. Критика современных буржуазных государственно-правовых теорий. — Свердловск, 1977. — 49 с.
8. О некоторых социал-реформистских концепциях государства / Под ред. А. И. Денисова. — М.: Изд-во Моск-го ун-та, 1964. — 130 с.